

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

กุหลาบเปอร์เซีย ในแดน สยาม

กุสุมา รักขมณี

กุหลาบเปอร์เซีย
ในแดน

สยาม

กุสุมา รัชมณี

กุหลาบเปอร์เซียในแดนสยาม

พิมพ์ครั้งที่ 1 พุทธศักราช 2566
จำนวน 500 เล่ม
ลิขสิทธิ์ มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า
กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
37/2 เอกมัย ซอย 12 (เจริญใจ) แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110
โทรศัพท์/โทรสาร 0-2062-9905
ปกหน้า: พระเจ้าชาห์สุลัยมานแห่งราชสำนักเปอร์เซียผู้ทรงส่งคณะทูตมาเจริญพระราชไมตรีกับสยาม
ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ภาพจาก Sheila R. Canby, 2002: 153)
ปกหลัง: ภาพถ่ายของอาจารย์อุภาวันณ์ นามศิริรัฐ
สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

กุสุมา รักขมณี.

กุหลาบเปอร์เซียในแดนสยาม.-- กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2566.
382 หน้า.

1. อิหร่าน -- ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ -- ไทย. 2. อิหร่าน -- ความสัมพันธ์ทาง
วัฒนธรรม -- ไทย.

I. ชื่อเรื่อง.

955

ISBN 978-616-412-118-8

ออกแบบและจัดทำรูปเล่ม

ฝ่าย MATICHON PREMIUM PRINT บริษัทดิชน จำกัด (มหาชน)
12 ถนนเทศบาลนฤมาล หมู่บ้านประชานิเวศน์ 1 แขวงลาดยาว เขตจตุจักร
กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ 0-2589-0020 ต่อ 2419
E-mail: print.matichon@gmail.com

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์ดิชน บริษัทดิชน จำกัด (มหาชน)
12 ถนนเทศบาลนฤมาล หมู่บ้านประชานิเวศน์ 1 แขวงลาดยาว เขตจตุจักร
กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ 0-2589-0020 ต่อ 2000

คำนำของ มูลนิธิสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ชาวเปอร์เซียเริ่มติดต่อกับชาวสยามในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2154-2171) แห่งกรุงศรีอยุธยา และในเวลาต่อมา ชาห์สุลัยมาน กษัตริย์แห่งราชวงศ์ศะฟะวี (Şafavî) ทรงส่งคณะทูตจากราชสำนักเปอร์เซียมายังสยาม ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) ดังมีบันทึกการเดินทางอยู่ในหนังสือชื่อ *Safina-i Sulaymān* (“สำเภากษัตริย์สุลัยมาน”) จากการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างยาวนานดังกล่าว ส่งผลให้มีการรับและแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหลากหลายด้าน

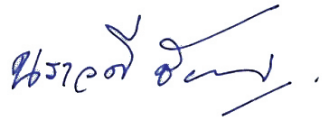
หนังสือเรื่อง **“กุหลาบเปอร์เซียในแดนสยาม”** ผลงานการค้นคว้าของ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. กุสุมา รักขมณี มีเนื้อหากล่าวถึงประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างเปอร์เซียกับไทย การรับวัฒนธรรมด้านภาษา วรรณคดี เครื่องแต่งกาย อาหาร และเครื่องใช้ต่างๆ ที่มีที่มาจากเปอร์เซีย มีคำอธิบายผลการวิเคราะห์และตัวอย่างที่ชัดเจน ช่วยให้เข้าใจวัฒนธรรมเปอร์เซียที่ผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างลึกซึ้ง ผลงานเรื่องนี้จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวงวิชาการด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมศึกษา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. กุสุมา รักขมณี เป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบแห่งราชบัณฑิตยสภา มีความรู้ความเชี่ยวชาญ

หลายสาขาวิชาทั้งภาษาและวรรณคดีไทย ภาษาและวรรณคดีสันสกฤต วรรณคดี
เปรียบเทียบ ตลอดจนอิสลามศึกษา หนังสือเรื่อง “กุหลาบเปอร์เซียในแดนสยาม”
จึงเป็นประจักษ์พยานว่าการศึกษาในเชิงลึกจำเป็นต้องอาศัยความรู้หลากหลาย
ด้าน

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาขอขอบคุณศาสตราจารย์เกียรติคุณ
ดร. กุสุมา รักษมณี ผู้เขียน กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ผู้สนับสนุน
การจัดพิมพ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์กิตติชัย พินโน ผู้เป็นบรรณาธิการไว้ ณ ที่นี้

มูลนิธิฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเรื่อง “กุหลาบเปอร์เซียในแดนสยาม”
จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจได้เป็นอย่างดี

(ท่านผู้หญิงนราดี ชัยฉะนิยน์)

ประธานกรรมการมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

คำนำของผู้เขียน

ผู้เขียนสนใจเรื่องวัฒนธรรมเปอร์เซียตั้งแต่ครั้งเรียนวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีไทยของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อพ.ศ. 2513 เกี่ยวกับกวีนิพนธ์เปอร์เซียเรื่องรูไบยัตของโฮมาร์ คัยยาม ฉบับภาษาไทย ครั้นเมื่อได้ศึกษาต่อทาง Sanskrit and Indian Studies ได้มีโอกาสเปรียบเทียบนิทานสันสกฤตกับนิทานเปอร์เซีย ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมสันสกฤตกับเปอร์เซีย จึงได้พยายามสืบค้นต่อมาถึงที่มาของนิทานไทย ซึ่งมีเค้าว่ารับมาจากนิทานเปอร์เซีย คือนิทานสิบสองเหลี่ยม ได้พยายามรวบรวมข้อมูลจากที่ต่างๆ ทีละเล็กละน้อย ตลอดเวลา 40 ปีที่ผ่านมา จนได้คำตอบที่น่าพึงพอใจเกี่ยวกับวรรณคดีนิทานเรื่องนี้ อีกทั้งยังได้ความรู้เรื่องวัฒนธรรมเปอร์เซียโบราณซึ่งแผ่ขยายครอบคลุมไปทั่วเอเชียตะวันตก เอเชียกลาง เอเชียใต้ มาจนถึงแผ่นดินไทยโดยไม่จำกัดภูมิหลังทางชาติพันธุ์หรือความเชื่อทางศาสนา ในหนังสือเรื่องนี้ใช้คำว่า “กุหลาบ” เป็นสัญลักษณ์แทนวัฒนธรรมเปอร์เซีย ซึ่งเปรียบเสมือน “กุหลาบไร้พรมแดน” ที่มางอกงามอยู่ในแผ่นดินไทย

หนังสือเรื่องนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดีเปอร์เซียที่ปรากฏในวัฒนธรรมไทย บทแรกกล่าวถึงศิลปวัฒนธรรมที่มี “รุ่งอรุณ” อยู่ในดินแดนเปอร์เซีย และไปส่องสว่างอยู่ในต่างแดน โดยเฉพาะในกรุงศรีอยุธยา (“นาวานคร”) ซึ่งวัฒนธรรมเปอร์เซียได้ผสมผสานอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย และกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย บทที่ 2 เป็นบทวิเคราะห์วรรณคดีเปอร์เซียที่ชาวสยามได้รู้จัก เริ่มต้นจากการเดินทางของชาวเปอร์เซียผู้นำ “กุหลาบวัฒนธรรม” จากอุทยานเปอร์เซียมาปลูกลงในแผ่นดินสยาม บทที่ 3

วิเคราะห์ศัพท์เปอร์เซียที่ปรากฏในภาษาไทย แบ่งเป็นหมวดเสื้อผ้าอาภรณ์
ข้าวของเครื่องใช้ ผู้คน และการปรุงรสปรุงสุคนธ์

บทวิเคราะห์ทั้งหมดได้จากข้อมูลที่รวบรวมจากเอกสารและคำบอกเล่า
ต่างๆ โดยมีข้อสังเกตว่าชื่อต่างๆ ในภาษาเปอร์เซียมีการออกเสียงต่างกันและมี
ผู้ถอดเสียงไว้ต่างกัน ในหนังสือเรื่องนี้จึงไม่ใช้วิธีถอดเสียง (transcription) แต่ใช้
วิธีถอดตามตัวอักษร (transliteration) เพื่อให้ผู้อ่านเทียบคำกลับไปหารูปเดิมที่
เขียนด้วยอักษรเปอร์เซียได้ (ดูภาคผนวก ก)

ผลงานนี้บรรลุนิยามของผู้นิพนธ์ด้วยความเมตตาและความ
โปรดปรานของพระเป็นเจ้าผู้ประทานสติปัญญา แรงกาย แรงใจ และความมุ่งมั่น
ให้ในชีวิตการทำงาน

ผู้นิพนธ์ขอขอบคุณผู้มีส่วนช่วยเหลือให้หนังสือเรื่องนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี
ขอบคุณกัลยาณมิตรที่ตอบคำถามต่างๆ ให้อย่างทันท่วงทีดังรายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์
ในรายการอ้างอิง ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์สยาม ภัทรานุประวัติ ที่ส่งหนังสือ
หายากจากต่างแดนมาให้อย่างต่อเนื่อง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปรัชญา ปานเกตุ ที่
ช่วยหาตัวอย่างคำจากเอกสารและวรรณคดีเรื่องต่างๆ ให้อย่างครบถ้วน และ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์กิตติชัย พินโน ที่มีส่วนสำคัญอย่างมากในผลงานเรื่องนี้
โดยเป็นทั้งบรรณาธิการ ทั้งผู้ค้นคว้ารวบรวมข้อมูล บันทึกข้อมูลและเสนอความเห็น
ในฐานะผู้อ่านคนหนึ่ง ทำให้มีการปรับแก้มาตลอดจนเป็นฉบับสมบูรณ์ในที่สุดนี้

ขอพระคุณศาสตราจารย์เกียรติคุณ คุณหญิงไขศรี ศรีอรุณ ที่เห็นความ
สำคัญของผลงานเรื่องนี้และเมตตาให้กำลังใจแก่ผู้นิพนธ์เสมอมา และขอพระคุณ
มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ผู้จัดพิมพ์หนังสือ **“กุหลาบเปอร์เซียในแดน
สยาม”** ซึ่งทำให้ผลงานจากความตั้งใจอย่างเอาจริงของผู้นิพนธ์ได้เผยแพร่ถึงมือ
ผู้อ่านทั่วไป

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณผู้อ่านทุกท่าน หากมีข้อเสนอแนะให้ปรับแก้หรือ
เพิ่มเติมประการใด ผู้นิพนธ์ยินดีน้อมรับไว้พิจารณา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. กุสุมา รักขมณี

สิงหาคม 2565

สารบัญ

	หน้า
คำนำของมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา	4
คำนำของผู้เขียน	6
สารบัญ	8
สารบัญภาพประกอบ	12
 บทที่	
1 กุหลาบจากเมืองเทศ; วัฒนธรรมเปอร์เซียที่เดินทางสู่สยาม	15
1.1 รุ่งอรุณในแดนกุหลาบ	17
1.1.1 ภาษา	23
1.1.1.1 ภาษาเปอร์เซียเก่า	23
1.1.1.2 ภาษาเปอร์เซียกลาง	24
1.1.1.3 ภาษาเปอร์เซียใหม่	24
1.1.1.4 ภาษาเปอร์เซีย/อินเดีย	26
1.1.2 ศิลปะ	29
1.1.2.1 ศิลปะการก่อสร้าง	29
1.1.2.2 ศิลปะการทอผ้าทอพรม	42
1.1.2.3 ศิลปะการปรุงรสและปรุงสุคนธ์	46
1.2 กุหลาบในนาวานคร	49

บทที่	หน้า
2 เมื่อกุหลาบไร้พรมแดน: การรับและปรับเปลี่ยนวรรณคดีเปอร์เซีย	67
2.1 กุหลาบในอุทยานเปอร์เซีย: นิทานเปอร์เซียที่ชาวสยามได้รู้จัก	71
2.2 สิบสองเหลี่ยมที่ประกอบสร้างในแดนสยาม	89
2.3 มาลัยกลีบกุหลาบรุไบยาด	133
2.4 เรื่องเล่าเพื่อโน้มน้าวให้เปลี่ยนใจ	171
2.4.1 พันหนึ่งราตรี	174
2.4.2 พันหนึ่งทิวา	181
2.4.3 ทศมนตรี	184
3 แม้เรียกอย่างอื่นก็หอมรื่นเหมือนกัน: คำเปอร์เซียในภาษาไทย	189
3.1 “แดงจรัสปัสตุกล ชาดย้อม”: เสื้อผ้าอาภรณ์	194
3.1.1 กั้นหย่น	194
3.1.2 กากี	199
3.1.3 กุญไต้	200
3.1.4 กุหร่า	202
3.1.5 ขนสมุน	205
3.1.6 ขาวม้า	207
3.1.7 เข้มخاب	211
3.1.8 คร่ำ	213
3.1.9 ครุย	217
3.1.10 จะดัด	223
3.1.11 ฉิด - ฉีก	224
3.1.12 ปัสตุ	226
3.1.13 มัสรู	229
3.1.14 ย่นตะนี	232
3.1.15 ย่ำมะหวาด	236
3.1.16 ยี่กำ	237

บทที่	หน้า
3.1.17 ราชาวดี	241
3.1.18 ลอมพอก	246
3.1.19 สักหลาด	254
3.1.20 สำน	257
3.1.21 ส้ารบ	260
3.1.22 อัลด	262
3.2 “เสยงสร้างทังดิ่งหย่งน้ำอิ่ง”: ข้าวของเครื่องใช้ ผู้คน	264
3.2.1 กระชั	264
3.2.2 กะลาสี	265
3.2.3 ชันที่	267
3.2.4 จาระปี	271
3.2.5 ชุกซี	272
3.2.6 ตราชู	275
3.2.7 ปสาน	276
3.2.8 ภาชี	278
3.2.9 วิลาศ	280
3.2.10 สรไน	282
3.2.11 สร้ง	283
3.2.12 อะไหล์	286
3.3 “สุหรัยมาศโปรยปรายดั่งสายฝน”: การปรุงรสปรุงสุคนธ์	286
3.3.1 กระลำพัก	286
3.3.2 กะหล่ำ	289
3.3.3 กานพลู	289
3.3.4 กุหลาบ	289
3.3.5 มัสกอด	291
3.3.6 ยี่หระ	294
3.3.7 ลูกเกด	295
3.3.8 ลูกบ้าดำ	296
3.3.9 ลูกเอ็น	297

บทที่	หน้า
3.3.10 สุหรัาย	298
3.3.11 หล้าฝร้น	300
3.3.12 อ่งุ่น	301
3.3.13 อาจาด	302
3.3.14 อาลัว	303
3.3.15 อำพัน	305
4 บทส่งท้าย: กุหลาบของวันวาน	309
รายการอ้างอิง	317
ภาคผนวก	339
ภาคผนวก ก	340
ตารางการถ่ายถอดอักษรเปอร์เซีย (Fārsī)	340
เป็นอักษรไทยและโรมัน	
ภาคผนวก ข	344
ราชวงศ์และกษัตริย์ที่อ้างถึงในหนังสือนี้	344
ดัชนี	349
ดัชนีชื่อบุคคล	350
ดัชนีชื่อสถานที่	362
ดัชนีชื่ออื่นๆ	368
มุลนิธิสมเด็จพรเทพรัตนราชสุดา	378
พระนามและรายนามคณะกรรมการ	379
มุลนิธิสมเด็จพรเทพรัตนราชสุดา	
คณะผู้จัดทำ	380
ประวัติผู้เขียน	381

สารบัญภาพประกอบ

		หน้า
ภาพที่ 1	The Arch of Khusrau	30
ภาพที่ 2	พระตำหนัก “สี่สิบเสา” (Chihil Sutūn)	32
ภาพที่ 3	จัตุรัสหลวง “อลังการแห่งโลก” (Naqsh-i Jahān)	35
ภาพที่ 4	กลุ่มอาคารสาธารณูปการ “พระราชามารดา” (Mādar-i Shāh)	36
ภาพที่ 5	ที่พักคนเดินทางในย่านถนน “จตุรอุทยาน” (Chahār Bāgh)	36
ภาพที่ 6	ประตูทางเข้าที่พักคนเดินทาง “เรือนแรมเจ้านคร” (Ribāt-i Mālik)	37
ภาพที่ 7	แผนผังที่พักคนเดินทาง “Akcha Qala”	38
ภาพที่ 8	มณฑปสุสาน (mausoleum) พระเจ้าไซรัสมหาราช	39
ภาพที่ 9	มณฑปสิบสองเหลี่ยม “Doner Kumbet” ที่ Kayseri Province ค.ศ. 1275 สมัยราชวงศ์ซัลญุก	40
ภาพที่ 10	ผืนผ้าลายดอกกุหลาบกับนกบุลูบล	43
ภาพที่ 11	การผูกปมแบบสมมาตร (ghiordes) และแบบอสมมาตร (senneh หรือ sehna)	45
ภาพที่ 12	ตึกพระเจ้าเหา	59
ภาพที่ 13	ตึกเลี้ยงรับรองทูต	60
ภาพที่ 14	ก้นหยันของเปอร์เซียในศตวรรษที่ 19	195

ภาพที่ 15	เสื้อเสนาภฏของไทยในพิพิธภัณฑ์ Royal Ontario Museum ประเทศแคนาดา	203
ภาพที่ 16	ฉลองพระองค์ประดับขนสมุนของชาวสุลัยมาน แห่งราชวงศ์สะพะวีย์	206
ภาพที่ 17	ผ้าคาดเอว “ขาวม้า” ของชาวบ้านจากภาพสีน้ำ “นักมวยปล้ำกับครุฑ” ในศตวรรษที่ 17	210
ภาพที่ 18	โกเหล้าองุ่นจากเมืองฮิราต (หูกับฝาชำรุด)	216
ภาพที่ 19	พระเจ้ามะห์มูดทรงสวมเสื้อครุยพระราชทานจาก กาทลิบกาดีร์	218
ภาพที่ 20	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระชฎา ประดับยี่เก้านนการเวก	238
ภาพที่ 21	พระเจ้าบะหมราม ครุฑทรงศิราภรณ์ประดับยี่เก้า	240
ภาพที่ 22	ภาพวาดขุนนางสยามสวมลอมพอก	248
ภาพที่ 23	ไฟร์พลของพระเจ้าไกโคซรุสวมลอมพอกแบบต่างๆ	252
ภาพที่ 24	ขนมมัศกอดของเปอร์เซีย	292

บทที่

1

กุหลาบจากเมืองเทศ:
วัฒนธรรมเปอร์เซีย
ที่เดินทางสู่สยาม

“

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์
ระหว่างสยามกับเปอร์เซียในยุคอิสลาม
ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป ทำให้มี
ข้อสรุปเบื้องต้นได้ว่าตามหลักฐาน
ที่กล่าวข้างต้น ‘แขก’ ในมโนทัศน์
ของคนไทยโบราณคือแขกเปอร์เซียมุสลิม
และ ‘เทศ’ ในที่นี้คือดินแดนเปอร์เซีย

”

1.1 รุ่งอรุณในแดนกุหลาบ

ในสมัยอยุธยา มีนิทานไทยเรื่องหนึ่งชื่อนิทานสิบสองเหลี่ยม ต้นฉบับคัดลอกต่อๆ กันมาจนถึงฉบับหลวงครั้งรัชกาลที่ 1 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในพระนิพนธ์คำนำว่า “ราชบัณฑิตยสภาได้วินิจฉัยต้นฉบับเดิมของหนังสือนี้ไว้ว่าเป็นนิทานแขก”¹ ต่อมาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน ตอนหนึ่งมีชื่ออาหารแขกอย่าง “มัคหมั่น” “มัคกอด” รวมทั้งข้าวหุงที่ “ปรุงอย่างเทศ” และ “ลุดดี” กับ “น้ำไก่แกง” ซึ่ง “แคลงของแขกแปลกกลืนอาย”²

ในรัชกาลเดียวกัน สุนทรภู่ กวีเอกแห่งบทร่ำกล่อมสำหรับข้าหลวง ร้องกล่อมพระเจ้าลูกเธอที่ยังทรงพระเยาว์เวลาเฝ้าพระอุปัชฌาย์ในบทเห่เรื่องพระไอยมณี วรรคหนึ่งว่า “หอมอังกาบกุหลาบเทศ การะเกดริมกุฎี”³ อังกาบเป็นชื่อดอกไม้ไทยชนิดหนึ่ง ส่วนกุหลาบเทศเป็นไม้ดอกจากต่างแดน ในหนังสืออักขราภิธานศรับท์ของหมอบรัดเลย์อธิบายว่ากุหลาบเป็น “ดอกไม้สี [สี] แดงอ่อน

¹ หอพระสมุดวชิรญาณ, 2471: (1)

² หอพระสมุดวชิรญาณ, 2460: 16, 17, 20

³ หอพระสมุดวชิรญาณ, 2467: 22

งามนัก กลิ่นดีด้วย, ต้นเดิมเอามาแต่เมืองเทศ [เทศ] ใบเล็กๆ ต้นปนหนาม”⁴

คำว่า “นิทานแขก” ก็คือ “ของแขก” ที่ “ปรุงอย่างเทศ” ก็คือ “กุหลาบเทศ” หรือกุหลาบที่ “เดิมเอามาแต่เมืองเทศ” ก็คือ ล้วนทำให้น่าพิจารณาต่อไปว่าแขกนั้นคือแขกชาติใด และเทศหรือต่างแดนนั้นคือดินแดนใด

นิทานสิบสองเหลี่ยม มีชื่อตัวละครและสถานที่เป็น “เทศ” เช่น พระเจ้าเนาวสาวน พระเจ้าฟาริดุน เมืองบัดดาด เมืองมะดาวัน ฯลฯ เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบข่าวว่าเมืองสมเด็ญฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมอบให้ยอร์ช เซเดส์ (หรือฌอร์ฌ เซแดส์)⁵ ตรวจสอบก็พบว่าพระนามกษัตริย์ในตำนานและประวัติศาสตร์ของเปอร์เซีย (อิหร่าน) และเป็นเมืองในอาณาจักรเปอร์เซียโบราณ สมเด็ญฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่า “นิทานเหล่านี้สืบเป็นนิทานของพวกแขกอิหร่าน”⁶

กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เฉพาะส่วนที่ทรงชมรสอาหาร “ของแขก” นั้น น่าจะเป็นฝีมือการปรุงอาหารของพระสนมเอกเรียม ซึ่งต่อมาคือสมเด็จพระศรีสุลาไลย พระราชชนนีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระศรีสุลาไลยทรงเป็นธิดาของพระชนนีเพ็ง (ภรรยาพระยานนทบุรีศรีมหาอุทยาน) ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากสุลต่านสุลัยมาน ข้าหลวงมุขุล (Mughul; โมกุล Mogul) ขาวมุสลิมผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาในสมัยอยุธยาตอนปลาย⁷ สมเด็จพระศรีสุลาไลยเมื่อครั้งทรงเป็นพระสนมเอกเรียมได้มีหน้าที่ดูแลห้องเครื่อง ขาววังในสมัยนั้นเรียกว่า “เจ้าคุณห้องเครื่อง”⁸ น่าจะมีส่วนในการปรุงอาหาร “ของแขก” ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อครั้งทรงเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร พระเจ้าลูกยาเธอในรัชกาลที่ 1 ตำรับอาหารนั้นมีทั้งอาหารคาวอย่าง “ข้าวหุงปรุงอย่างเทศ” เหมือนข้าวปิลัฟของเปอร์เซีย และอาหารหวานอย่างมัสกอดซึ่งเป็นขนมกวนแบบ

⁴ บรัดเลย์, 2514: 4

⁵ หอพระสมุดวชิรญาณ, 2465: (9); ฌอร์ฌ เซแดส์ (George Cœdès, พ.ศ. 2429-2512) เป็นนักวิชาการชาวฝรั่งเศสผู้มีชื่อเสียงด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นบรรณารักษ์ใหญ่ประจำหอพระสมุดวชิรญาณในรัชกาลที่ 6 (2461) ต่อจากนั้นเป็นผู้อำนวยการสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ ตั้งแต่พ.ศ. 2472-2489

⁶ หอพระสมุดวชิรญาณ, 2465: (11)

⁷ คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือสายสกุลสัมพันธ, 2543: 17

⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2542: 190

เปอร์เซีย^๙ กล่าวได้ว่าอาหาร “ของแขก” ในที่นี้คืออาหารที่รับแบบอย่างมาจากแขกเปอร์เซีย

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเปอร์เซียในยุคอิสลามซึ่งจะได้กล่าวต่อไป ทำให้มีข้อสรุปเบื้องต้นได้ว่าตามหลักฐานที่กล่าวข้างต้น “แขก” ในมโนทัศน์ของคนไทยโบราณคือแขกเปอร์เซียมุสลิม และ “เทศ” ในที่นี้คือดินแดนเปอร์เซีย

เปอร์เซียเป็นคำเรียกชนชาติและวัฒนธรรมของประเทศอิหร่าน มีที่มาจากคำว่าปาร์ส (Pārs) ซึ่งเป็นชื่อดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศ (ปัจจุบันเรียกดินแดนนี้ว่า ฟาร์ส (Fārs) ตามสำเนียงอาหรับซึ่งไม่มีเสียง /ป/) ปาร์สเป็นคำ exonym ที่คนนอกอย่างชาวตะวันตกเรียกดินแดนอิหร่านโดยรวมเริ่มจากชาวกรีก ตามมาด้วยชาวยิวและชาวอาหรับ ต่อจากนั้นก็แพร่หลายไปทั่วจนเป็นคำเรียกชื่อดินแดนแทนคำว่า อิหร่าน ซึ่งชาวเมืองใช้เรียกประเทศของเขามาแต่เดิม^{๑๐}

คำว่า อิหร่าน (ērān) ในภาษาเปอร์เซียมาจากคำว่า arya ในภาษาตระกูลอินโด-อิหร่าน (ตรงกับคำว่า อารย ในภาษาสันสกฤต) ชาวอินเดียโบราณและชาวอิหร่านโบราณซึ่งใช้ภาษาในตระกูลเดียวกันนี้เรียกตนเองว่าชาวอารยันเพื่อแสดงความเป็นอารยชนให้ต่างกับชนกลุ่มอื่น^{๑๑} เท่าที่ปรากฏหลักฐาน คำว่า ērān มีใช้ในพระนามพระเจ้าอาร์ดะชีร์ที่ 1 (Ardashīr I) ผู้สถาปนาราชวงศ์ซาสานี (Sāsānī)^{๑๒} ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 3 ว่า “อาร์ดะชีร์ จอมราชันย์แห่งอิหร่าน” (Ardashīr shāhānshāh ērān) และต่อมาพระราชโอรสนามชาปूरที่ 1 (Shāpūr I)

^๙ ดูบทที่ 3 หัวข้อ 3.3 “สุหรัยมาศโปรยปรายดังสายฝน”

^{๑๐} Edward G. Browne, 1909: 4

^{๑๑} Rüdiger Schmitt, 1987: 684

^{๑๒} ชื่อราชวงศ์ในอิหร่านในภาษาอังกฤษใช้คำที่ลงท้ายด้วย -id เช่น Sassanid, Abbasid อย่างชื่อราชวงศ์ในภาษากรีก แต่ในภาษาเปอร์เซียใช้ปัจจัย -ī เพื่อบอกความเกี่ยวข้อง เช่น อับบาซีย์ คือราชวงศ์ที่ผู้สถาปนาสืบเชื้อสายมาจากอับบาซ อิบน์ อับดุล มุฏฏอลิบ หลงของศาสดามุฮัมมัด (Markus Hattstein, 2004b: 612) ในที่นี้ชื่อราชวงศ์เปอร์เซียในยุคอิสลาม (รวมทั้ง Sassanid ซึ่งมีอิทธิพลของภาษาอาหรับเข้ามาแล้วในปลายสมัย) จะใช้ชื่อในภาษาเปอร์เซีย/อาหรับ เช่น ซาซานี (F. Steingass, 1973: 641) อับบาซีย์ (F. Steingass, 1973: 833) สะพะวี (F. Steingass, 1973: 790) รูป ยี ซ้างท้ายแทนเสียง /ย/ ที่เสียงในสระ /ī/ ด้วย

มีพระราชโองการอยู่ในแผ่นจารึกว่า “ข้าคือราชันย์แห่งราชอาณาจักรอิหร่าน” (ērānshāhr)¹³

ชื่อเรียกประเทศและชาวเมืองจึงมี 2 ชื่อ ได้แก่ เปอร์เซีย ซึ่งคนทั่วไปใช้ และ อิหร่าน ซึ่งชาวเมืองใช้มาเช่นนี้เป็นเวลานาน จนกระทั่งในรัชสมัยพระเจ้า ริฎาชาห์ (Rizā Shāh, ครองราชย์ค.ศ. 1925-1941) ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ ปะห์ละวี (Pahlavī) โปรดให้ใช้คำว่า อิหร่าน เรียกประเทศและประชาชน ดังปรากฏในพระราชกฤษฎีกาของอิหร่านซึ่งรัฐมนตรีต่างประเทศของสหราชอาณาจักรอังกฤษประกาศในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรอังกฤษและมีผลใช้นับแต่วันที่ 21 มีนาคม ค.ศ. 1935¹⁴

อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปในปัจจุบันยังนิยมใช้คำว่า เปอร์เซีย สำหรับภาษา และศิลปวัฒนธรรม และใช้คำว่า อิหร่าน สำหรับการเมืองการปกครองและการต่างประเทศ ในหนังสือเรื่องนี้จึงจะใช้คำทั้งสองตามบริบทดังกล่าว อนึ่งยังมีคำว่า ฟาร์ซี ซึ่งใช้เรียกภาษาเปอร์เซีย (มาจากคำว่า Pārsī สำเนียงภาษาอาหรับ) และคำว่า บาร์ซี ซึ่งใช้เรียกชาวเปอร์เซียผู้นับถือศาสนาโซโรอัสเตเรียนที่อพยพจากอิหร่านไปตั้งรกรากอยู่ในอินเดียตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 (มาจากคำว่า Pārsī สำเนียงภาษา เปอร์เซีย)¹⁵

ชาวเปอร์เซียแต่โบราณนับถือศาสนาโซโรอัสเตเรียน (Zoroastrian) มี คัมภีร์ชื่อ อเวสตะ ซึ่งมีลักษณะคล้ายคัมภีร์พระเวทของอินเดีย ต่อมาในศตวรรษที่ 7 เมื่อศาสนาอิสลามแผ่ขยายมา ชาวเปอร์เซียส่วนมากจึงรับนับถือศาสนาอิสลาม เมื่อจะกล่าวถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเปอร์เซีย นักวิชาการมักแยกเป็น 2 ยุค ได้แก่ ยุคก่อนอิสลาม และยุคอิสลาม

ในยุคก่อนอิสลาม อาณาจักรเปอร์เซียที่ยิ่งใหญ่ในรัชกาลพระเจ้าไซรัสมหาราช (Cyrus the Great, ครองราชย์ 559-529 ปีก่อนคริสต์ศักราช) แห่งราชวงศ์อะคีเมนิด (Achaemenid) ในศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสต์ศักราชแผ่ครอบคลุมตั้งแต่เมดิเตอร์เรเนียนไปถึงลุ่มน้ำสินธุ ในรัชกาลต่อๆ มามีความตั้งใจจะพิชิต

¹³ D. N. MacKenzie, 1998: 534

¹⁴ HC Deb (Official Report of the House of Commons - Parliamentary Debates), 1935.

¹⁵ Henry Yule and A. C. Burnell, 2015: 405-406

เอเธนส์แต่ไม่สำเร็จ อีก 2 ศตวรรษต่อมา ก็พ่ายแพ้แก่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ มหาราชซึ่งขยายอิทธิพลวัฒนธรรมกรีกไปทั่วดินแดน ครั้นถึงช่วงเวลา 200 ปีก่อน คริสต์ศักราช ชาวเปอร์เซียซึ่งถือว่าพวกตนเป็นผู้สืบทอดจากราชวงศ์อะคีเมนิด ได้ยึดอำนาจคืนมาจากกรีกและปกครองเปอร์เซียต่อมา¹⁶ ราชวงศ์ซาสานี๋ยขึ้นมามีอำนาจปกครองในราวค.ศ. 224 จนถึงค.ศ. 651 ในสมัยราชวงศ์นี้เปอร์เซียเจริญรุ่งเรืองทั้งด้านการปกครองและศิลปวัฒนธรรม อาณาจักรเปอร์เซียครอบคลุมดินแดนเมโสโปเตเมีย อิหร่าน เตอร์กิสถานตะวันตก และอัฟกานิสถาน มีการแปลวรรณคดีและตำราจากภาษาสันสกฤตและภาษากรีกเป็นภาษาเปอร์เซีย และมีนักปราชญ์ต่างชาติจำนวนมากเข้ามาอยู่ในราชสำนัก¹⁷ จนถึงศตวรรษที่ 7 ราชวงศ์ซาสานี๋ยจึงสิ้นสุดลงหลังจากชาวอาหรับมุสลิมเข้ามามีอำนาจในการปกครอง¹⁸

ในยุคอิสลาม เปอร์เซียตกอยู่ใต้การปกครองของราชวงศ์อุมัยยะห์ (Umayyah, ค.ศ. 661-750) ของอาหรับมุสลิม มีอาณาจักรตั้งแต่แอฟริกาเหนือ อียิปต์ ซีเรีย อาระเบีย เมโสโปเตเมีย อิหร่าน เตอร์กิสถานตะวันตก อัฟกานิสถาน และส่วนหนึ่งของอินเดีย ราชวงศ์ต่อมาคืออับบาซีย์ (Abbāsī, ค.ศ. 750-1258) มีอาณาจักรทางตะวันตกเหมือนราชวงศ์อุมัยยะห์ แต่ทางตะวันออกมีราชวงศ์ท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งสถาปนาขึ้นมาเพื่อยืนหยัดต่อต้านอิทธิพลอาหรับ เช่น ราชวงศ์ฏาฮิรีย์ (Tāhirī, ค.ศ. 821-873) ปกครองคูราซาน (Khurāsān) และเตอร์กิสถาน มีเมืองหลวงอยู่ที่นิซาปูร์ (Nishāpūr) ผู้สถาปนาราชวงศ์คือฏาฮิร อิบน์ ฮุซัยน์ (Tāhir ibn Husayn) นายทหารเอกในกองทัพของพระเจ้ามะอ์มูน (Ma'mūn) แห่งราชวงศ์อับบาซีย์ ราชวงศ์ฏาฮิรีย์นับเป็นราชวงศ์เปอร์เซียราชวงศ์แรกในยุคอิสลาม อีกราชวงศ์หนึ่งคือซามานี๋ย (Sāmānī, ค.ศ. 819-1005) ปกครองแคว้นทางตะวันออก (ปัจจุบันคืออุซเบกิสถาน ทาจิกิสถาน คาซัคสถาน) มีเมืองหลวงอยู่ที่บูคารา (Bukhārā) ส่วนราชวงศ์ศัฟฟารีย์ (Saffārī, ค.ศ. 861-1003) ปกครองแคว้นทางตะวันออกเฉียงใต้ (ปัจจุบันคืออัฟกานิสถาน) มีเมืองหลวงอยู่ที่มาร์ว (Marv)¹⁹ ราชวงศ์เหล่านี้พยายามฟื้นฟูเอกลักษณ์ของเปอร์เซียโดยเฉพาะด้าน

¹⁶ ไรโนน อรุณรังษี, 2544: 43

¹⁷ Otakar Klima, 1968: 53-54

¹⁸ Hamid Dabashi, 2012: 42-45

¹⁹ Markus Hattstein, 2004b: 617-618; Marv (หรือ Merv) เป็นเมืองโบราณในเส้นทางสายไหม อยู่ในแคว้นคูราซาน

ภาษาและวัฒนธรรมก่อนยุคอิสลาม²⁰ เช่นเดียวกับราชวงศ์ฆัซนะวี (Ghaznavī, ค.ศ. 977-1190) ซึ่งมีอาณาจักรอยู่ที่อัฟกานิสถานและคุราซาน มีเมืองหลวงอยู่ที่ฆัซนะ ในรัชกาลพระเจ้ามะห์มูด (Mahmūd, ครองราชย์ค.ศ. 999-1030) ได้แผ่อาณาจักรไปถึงอินเดียตอนเหนือ พระเจ้ามะห์มูดโปรดการปกครองแบบราชวงศ์ซาซานียซึ่งเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมเปอร์เซียอันรุ่งเรือง ราชสำนักของพระองค์เป็นที่ชุมนุมของนักปราชญ์ราชบัณฑิตและกวีผู้มีชื่อเสียง เช่น ฟิรเดอซี (Firdausī) ผู้ประพันธ์พงศาวดารเรื่องชาห์นามะ (Shāhnāma) ถวายพระองค์²¹

ต่อมาเปอร์เซียตกอยู่ใต้อำนาจการปกครองของราชวงศ์ซัลจุกของตุรกี (Saljūq, ค.ศ. 1037-1194) ซึ่งมีอาณาจักรครอบคลุมอัฟกานิสถาน เปอร์เซีย อนุโตเลียดตะวันออก อิรัก ซีเรีย และคาบสมุทรอาหรับ มีเมืองหลวงอยู่ที่มรฺวและอิสฟาฮาน (Isfahān) ต่อจากนั้นเป็นราชวงศ์อิลข่านของมองโกล (Ilkhān, ค.ศ. 1256-1323) และราชวงศ์ติมูรีย์ของตุรกี (Timūrī, ค.ศ. 1370-1507) ตามลำดับ ครั้นถึงต้นศตวรรษที่ 16 เฉพาะอาณาจักรเมโสโปเตเมียและเปอร์เซียปกครองโดยราชวงศ์สะฟะวี (Safavī, ค.ศ. 1501-1736) มีเมืองหลวงอยู่ที่เตบรีซ (Tabriz) กัซวิน (Qazvin) อิสฟาฮานตามลำดับ หลังจากนั้นเป็นราชวงศ์กาญาร (Qājār, ค.ศ. 1779-1925) และราชวงศ์ปะห์ละวี (Pahlavī, ค.ศ. 1925-1979) ซึ่งปกครองเฉพาะเปอร์เซียต่อมาจนถึงการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นสาธารณรัฐอิสลามในค.ศ. 1979²²

ในสมัยราชวงศ์สะฟะวี เปอร์เซียมีความเจริญทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ ศาสนา วัฒนธรรม และศิลปกรรม แบบแผนศิลปกรรมในสมัยนี้ได้ส่งอิทธิพลไปยังอินเดียทั้งในจักรวรรดิโมกุลและรัฐอิสระต่างๆ โดยเฉพาะรัฐสุลต่านแห่งเดคคาน (The Sultanates of Deccan) ซึ่งนำรูปแบบศิลปวัฒนธรรมเปอร์เซียไปประยุกต์จนเกิดแบบแผนที่เรียกว่า “ศิลปวัฒนธรรมแบบอินโด-เปอร์เซีย”²³ เพื่อให้เห็นเส้นทางของศิลปวัฒนธรรมเปอร์เซียที่ปรับเปลี่ยนลักษณะบางประการจากการปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่น ในที่นี้จะกล่าวถึง

²⁰ Hamid Dabashi, 2012: 49-50

²¹ Sheila Blair and Jonathan Bloom, 2004: 331

²² Markus Hattstein, 2004b: 617, 619

²³ จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, 2555: 341

ลักษณะและความเป็นมาของศิลปวัฒนธรรมเปอร์เซียบางประเภทพอเป็นตัวอย่าง ได้แก่ ภาษา ศิลปะการก่อสร้าง ศิลปะการทอผ้าทอพรม และศิลปะการประติมากรรม ประติมากรรม ดังนี้

1.1.1 ภาษา

ภาษาเปอร์เซียกับภาษาสันสกฤตมีที่มาร่วมกันจากภาษาตระกูลอินโด-อิหร่าน (Indo-Iranian) ซึ่งเป็นตระกูลภาษาย่อยของภาษาอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) ผู้ใช้ภาษาอินโด-ยูโรเปียนดั้งเดิม (Proto-Indo-European) เป็นชาวอารยันอาศัยอยู่แถบรัสเซียตอนใต้และบริเวณทะเลสาบแคสเปียน นักภาษาศาสตร์ได้ศึกษาเปรียบเทียบภาษาต่างๆ ที่สืบทอดมาจากภาษาตระกูลอินโด-ยูโรเปียนดั้งเดิม แล้วพบว่ามีความที่พ้องกันเป็นจำนวนมาก เช่น คำที่หมายถึงจำนวนเจ็ด ในภาษาสันสกฤตคือ sapta เปอร์เซียโบราณคือ hapta กรีกคือ hepta ละตินคือ septem เยอรมันโบราณคือ sibun อังกฤษโบราณคือ seofon เป็นต้น จึงอนุมานได้ว่าคำนี้ในภาษาอินโด-ยูโรเปียนดั้งเดิมคือ septm (/m/ เป็นเสียงนาสิก)²⁴

ภาษาเปอร์เซียมีพัฒนาการเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ภาษาเปอร์เซียเก่า (เปอร์เซียโบราณ) ภาษาเปอร์เซียกลาง และภาษาเปอร์เซียใหม่

1.1.1.1 ภาษาเปอร์เซียเก่า

วัฒนธรรมเปอร์เซียมีความรุ่งเรืองมาตั้งแต่ยุคก่อนอิสลาม ภาษาที่ใช้ในยุคนั้นคือภาษาเปอร์เซียเก่า (Old Persian) หรือภาษาอเวสตะ (Avesta) เป็นภาษาร่วมตระกูลอินโด-อิหร่านกับภาษาสันสกฤต และใช้ในคัมภีร์อเวสตะ ซึ่งมีเนื้อหาพ้องกับคัมภีร์พระเวทในภาษาสันสกฤต ภาษาเปอร์เซียเก่าปรากฏในจารึกของพระเจ้าดาร์อิอัสที่ 1 (Darius I, ครองราชย์ 522-486 ก่อนคริสต์ศักราช) แห่งราชวงศ์อะคีเมนิด เขียนด้วยอักษรคูนิฟอร์ม ต่อมาในรัชกาลของพระราชโอรสคือพระเจ้าเซอร์เชสที่ 1 (Xerxes I, ครองราชย์ 486-465 ก่อนคริสต์ศักราช) มีจารึกเป็นภาษาเปอร์เซียเก่า แสดงความภาคภูมิใจ ความมั่นใจในตนเอง ความตั้งใจจริง และจินตนาการของพระองค์²⁵ นอกจากจารึกยังมีบทสวดในศาสนา

²⁴ Ehsan Yarshater, 2015: 198

²⁵ Hamid Dabashi, 2012: 55

โซโรอัสเตอร์ียน ซึ่งแต่งเป็นคาถาจำนวนมากอันเป็นที่มาของวรรณกรรมมุขปาฐะ ซึ่งนักขับลำลึบทอดเอาไว้ในเพลงขับ เช่น นิทาน ตำนาน เรื่องเล่า เกร็ดต่างๆ บทกวี บทเสียดสี ตลอดจนบทคร่ำครวญ และบทเฉลิมฉลองในโอกาสต่างๆ²⁶

1.1.1.2 ภาษาเปอร์เซียกลาง

ต่อมาในสมัยราชวงศ์ซาสานี ภาษาเปอร์เซียเก่าลดความซับซ้อนลง (เช่น ไม่มีทวิพจน์) และใช้อักษรปะห์ละวี ซึ่งพัฒนามาจากอักษรอะราเมอิก (Aramaic) ในตระกูลเซมิติก (Semitic) ภาษาในยุคนี้เรียกว่า ภาษาเปอร์เซียกลาง (Middle Persian) หรือภาษาปะห์ละวี²⁷ ในยุคนี้เปอร์เซียเจริญรุ่งเรืองทั้งด้านการปกครอง และศิลปวัฒนธรรม ในรัชกาลพระเจ้าคูสเรที่ 1 (Khusrau I) หรือพระเจ้าอโนชูีรวาน (Anūshīrvān) หรือพระเจ้าอโนชูฮ์รวาน (Anūsharvān, ครองราชย์ ค.ศ. 531-579) วรรณคดีประเภทคำสอนเป็นที่นิยมมากในราชสำนัก²⁸ ต่อมาในรัชกาลพระเจ้าคูสเรที่ 2 (Khusrau II, ครองราชย์ค.ศ. 591-628) มีหนังสือตำนาน ซึ่งนำเนื้อหาจากเรื่องเล่าประวัติศาสตร์โบราณมาเรียบเรียงใหม่ แต่ปัจจุบันไม่มีต้นฉบับตกทอดมา มีแต่ข้อมูลที่อ้างถึงในเอกสารต่างๆ ซึ่งนักวรรณคดีได้ข้อสรุปว่า ในยุคเปอร์เซียกลางมีวรรณคดีทางโลก (secular) ซึ่งเรียบเรียงขึ้นใหม่จากวรรณคดีมุขปาฐะในยุคก่อนหน้านั้น²⁹

1.1.1.3 ภาษาเปอร์เซียใหม่

ในยุคอิสลามตั้งแต่สมัยราชวงศ์อุมัยยะห์มาจนถึงราชวงศ์อับบาซีย์ ชนชั้นสูงชาวเปอร์เซียเรียนรู้ภาษาอาหรับอย่างรวดเร็วและเชี่ยวชาญจนสามารถสร้างสรรค์ผลงานทั้งทางปรัชญาอิสลามและวรรณกรรมอาหรับ มีนักคิดนักเขียนคนสำคัญ เช่น อับู นูวาส (Abū Nuwās) อัลฆะซาลี (Al Ghazālī) เป็นต้น ในการปกครองชาวเปอร์เซีย ผู้ปกครองชาวอาหรับจำเป็นต้องเรียนรู้ภาษาเปอร์เซียเพื่อให้เข้าใจความคิดของประชาชนด้วย โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่ใกล้ชิดกับประชาชน

²⁶ Hamid Dabashi, 2012: 56

²⁷ Hamid Dabashi, 2012: 52

²⁸ ดุบทที่ 2 หัวข้อ 2.1 “กุหลาบในอุทยานเปอร์เซีย”

²⁹ Hamid Dabashi, 2012: 58

เช่น เจ้าหน้าที่เก็บภาษี เป็นต้น³⁰ ทั้งชาวอาหรับและชาวเปอร์เซียจึงศึกษาภาษาของกันและกันจนมีความผสมผสานเป็นภาษาเปอร์เซียใหม่ (Modern Persian)³¹ ในยุคนีเปอร์เซียรับตัวอักษรอาหรับมาใช้แทนอักษรปะห์ละวีโดยคิดอักษรเพิ่มสำหรับเสียงที่ไม่มีในภาษาอาหรับเช่น /ป/ เป็นต้น และยังรับคำศัพท์ภาษาอาหรับเข้ามาใช้จำนวนมากโดยเฉพาะคำที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมอาหรับ เช่น อิกมะห์ (สติปัญญา)³² เคาะลีฟะห์ (กาหลิบ)³³

อย่างไรก็ตาม ชาวเปอร์เซียส่วนหนึ่งยังมีความคิดที่จะอนุรักษ์ความเป็นเปอร์เซียเอาไว้เพื่อธำรงเอกลักษณ์ที่จะสามารถยืนหยัดต่อต้านความเป็นผู้พิชิตของชาวอาหรับให้ได้ ฮามิด ดะบาซี (Hamid Dabashi) นักวิชาการอเมริกันชาวเปอร์เซียผู้ศึกษาค้นคว้าประวัติความคิดในวรรณกรรมเปอร์เซีย มีความเห็นว่าความคิดต่อต้านดังกล่าวปรากฏในรูปแบบของภาษาเปอร์เซียใหม่ซึ่งพยายามรักษาถ้อยคำสำนวน หน่วยคำ โครงสร้างประโยคในภาษาเปอร์เซียให้เหมาะแก่การประพันธ์วรรณกรรมซึ่งสื่อความเป็นตัวตนของชาวเปอร์เซียโดยเฉพาะด้านศิลปะและวัฒนธรรม³⁴ ดังปรากฏว่าในยุคต้นราชวงศ์อับบาซียะ มีตระกูลบารมะกี (Barmakī, Barmakid) ซึ่งเป็นขุนนางเปอร์เซียผู้มีเชื้อสายชนชั้นสูง มีอำนาจและมีอิทธิพลความคิดต่อต้านผู้ปกครอง ผู้หนึ่งคือยะห์ยา (Yahyā) วิเชียรคนสำคัญของพระเจ้าฮารูน อัร ระซิด (Hārūn ar Rashīd, ครองราชย์ค.ศ. 786-809) เป็นผู้มีบทบาทในการแนะนำให้พระราชาทรงปรับเปลี่ยนการปกครองจากระบอบสิทธิขาดของผู้นำ (patrimonialism) ตามแบบชนเผ่าอาหรับซึ่งถือว่ารัฐเป็นสมบัติของผู้ถืออำนาจ มาเป็นแบบจักรวรรดินานาชาติ (cosmopolitan empire) ซึ่งเข้าถึงประชาชนได้กว้างขวางและทั่วถึง³⁵ แนวคิดเรื่องนิติศาสตร์ (หลักการดำเนินชีวิต) และราชธรรม (หลักการปกครอง) อันเป็นเอกลักษณ์ของวรรณกรรมเปอร์เซียน่าจะมีอิทธิพลต่อผู้ปกครองในราชวงศ์อาหรับ ดังปรากฏในเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระเจ้าฮารูน เช่น *อาหรับราตรี* เป็นต้น

³⁰ Hamid Dabashi, 2012: 50

³¹ Hamid Dabashi, 2012: 52

³² F. Steingass, 1973: 427

³³ F. Steingass, 1973: 473

³⁴ Hamid Dabashi, 2012: 51

³⁵ Hamid Dabashi, 2012: 46

กล่าวได้ว่าในเปอร์เซียยุคอิสลาม ภาษาอาหรับเป็นภาษาพ่อ (paternal language) ในด้านศาสนา กระบวนการยุติธรรม ปรัชญา และศาสตร์ต่างๆ ส่วนภาษาเปอร์เซียเป็นภาษาแม่ (maternal language) สำหรับผู้ขับร้องเพลงกล่อมเด็ก ผู้ขับลำ ผู้แต่งเพลง ผู้เล่านิทาน และกวี ซึ่งมีอิทธิพลอยู่ในหมู่ชาวบ้านมาอย่างต่อเนื่อง³⁶ เมื่อพิจารณาความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมเปอร์เซียด้านอื่นๆ เช่น สถาปัตยกรรม หัตถศิลป์ ศิลปะการตกแต่ง เสื้อผ้าอาภรณ์ อาหารการกิน ฯลฯ ดะบาสีจึงมีข้อสังเกตว่าความรุ่งเรืองนี้ประหนึ่งเป็น “รุ่งอรุณแห่งโลกเปอร์เซียในจักรวาลอิสลาม”³⁷

1.1.1.4 ภาษาเปอร์เซีย/อินเดีย

นับแต่ศตวรรษที่ 11 ผู้พูดภาษาเปอร์เซียและหนังสือภาษาเปอร์เซียแพร่หลายไปทั่วเอเชียตะวันตก เอเชียกลาง และเอเชียใต้ ช่างฝีมือ ทหารรับจ้าง ผู้นำนิกายศูฟี³⁸ กวี นักปราชญ์ นักผจญภัย นักการทูต ผู้อพยพ ผู้แสวงบุญ และพ่อค้า ต่างพากันเดินทางทั้งทางเรือและทางบก ทำให้เกิดอาณาจักรวัฒนธรรมเปอร์เซียไปตามสายทาง³⁹ โดยเฉพาะในปัญจาบ คูชราต และเดลี ซึ่งมีชาวเปอร์เซียอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก⁴⁰ ต่อมาเมื่อราชวงศ์โมกุล (ซึ่งผู้สถาปนาสืบเชื้อสายทางบิดาจากชนเผ่าตุรกี และทางมารดาจากเจงกิสข่านแห่งมองโกล)⁴¹ ปกครองอัฟกานิสถานและอินเดียระหว่างค.ศ. 1526-1852 ภาษาและวัฒนธรรมเปอร์เซียก็เป็นที่นิยมกันมากขึ้น พระเจ้าอักบาร์มหาราช (Akbar the Great, ครองราชย์ค.ศ. 1556-1605) ได้สถาปนาภาษาเปอร์เซียเป็นภาษาทางการ⁴² ส่งผลให้มีคำยืมภาษาเปอร์เซียเป็นจำนวนมากในภาษาฮินดีโดยเฉพาะศัพท์เกี่ยวกับการ

³⁶ Hamid Dabashi, 2012: 58

³⁷ “*The Dawn of an Iranian World in an Islamic Universe*” ชื่อ Chapter ที่ 1 ในหนังสือของดะบาสี (Hamid Dabashi, 2012: 42)

³⁸ ศูฟีเป็นวิถีแห่งความเชื่อของมุสลิมพวกหนึ่ง มีแนวคิดหลักคือการฝึกจิตให้บริสุทธิ์เพื่อจะได้รับความรักจากพระเจ้าและเข้าถึงพระเจ้า (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทความเรื่อง “กวีเปอร์เซียกับความคิดเรื่องพระเจ้า” ของกุสุมา รักขมณี, 2547ก: 133-143)

³⁹ Richard M. Eaton, 2019: 380

⁴⁰ Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś, 2003: 25

⁴¹ Markus Hattstein, 2004b: 616

⁴² Richard M. Eaton, 2019: 380-381

ทหาร การปกครอง ศาสนา ศิลปะ วรรณคดี เป็นต้น⁴³

นักเดินทางชาวอิตาลีชื่อปีเอโตร เดลลา วาลเล (Pietro della Valle) ซึ่งเดินทางไปแคว้นคุชราตของอินเดียในค.ศ. 1623 กล่าวว่าในอาณาจักรโมกุล ภาษาเปอร์เซียเป็นที่นิยมใช้กันมากกว่าภาษาท้องถิ่นใดๆ⁴⁴ ครั้นถึงค.ศ. 1700 อินเดียก็นับเป็นศูนย์กลางหลักของภาษาเปอร์เซีย ทั้งยังเป็นผู้อุปถัมภ์วรรณคดี และวิทยาการเปอร์เซีย กล่าวกันว่าในอินเดียช่วงนั้นมีผู้รู้ภาษาเปอร์เซียมากกว่าในดินแดนเปอร์เซียถึง 7 เท่า⁴⁵ ความสำคัญของภาษาเปอร์เซียมีมาตลอดจนถึงต้นศตวรรษที่ 19 เมื่ออินเดียตอนเหนือเปลี่ยนภาษาทางการจากเปอร์เซียมาเป็น อูรดู⁴⁶

ในอินเดียผู้ทำหน้าที่เสมียนส่วนมากเป็นคนในสกุลกษัตริย์ซึ่งมีฐานะไม่ร่ำรวยนัก แต่มีโอกาสติดต่อกับผู้คนได้มาก ในสมัยราชวงศ์โมกุลเสมียนเหล่านี้ทำหน้าที่หลายอย่างโดยประสานงานระหว่างชาวบ้านกับผู้ปกครอง เช่น รายงาน เรื่องภาษี ทำหน้าที่ตรวจสอบ เขียนคำร้อง จัดทำทะเบียนที่ดิน ทำบัญชีรัฐบาล เป็นต้น ความรู้เรื่องภาษาอย่างภาษาเปอร์เซียซึ่งสืบทอดได้ทุกระดับจึงเป็นสิ่งจำเป็นในระบบการศึกษาของอินเดียสมัยโมกุล มีการเรียนขั้นต้นในโรงเรียนที่เรียกว่า มักตบ (maktab “โรงเรียนในมัสยิด”) เพื่อหัดเขียนอ่านและเรียนคัมภีร์ ต่อมาจึงเรียนในโรงเรียนศาสนาซึ่งเรียกว่า มัดเราะซะห์ (madrasah) สอนหลักศานา กฎหมาย และวิชาการอื่นๆ ในโรงเรียนทั้ง 2 ระดับนี้มีการศึกษาภาษาเปอร์เซีย และผลงานของกวีเปอร์เซียคนสำคัญ เช่น เรื่องกุลิสถาน (Gulistān) ของชะฮ์ดี

⁴³ Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś, 2003: 25

⁴⁴ Edward Grey, 1892: 96-97

⁴⁵ Juan R. I. Cole, 2002: 18

⁴⁶ Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś, 2003: 25; อูรดูเป็นภาษาที่ใช้ในอินเดียเหนือ (ภาษาราชการของปากีสถานในปัจจุบัน) เป็นภาษาที่ผสมผสานระหว่างภาษาเปอร์เซียกับภาษาฮินดี นักภาษากล่าวว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของการสังเคราะห์อินโด-อิสลาม (Indo-Islamic synthesis) บางคนเรียกว่าภาษาฮินดูสถานี แต่บางคนเช่น Chatterji แยกเอาไว้ว่าฮินดูสถานีซึ่งเป็นคำเปอร์เซีย หมายถึงภาษาของชาวอินเดียมุสลิม เขียนด้วยอักษรเปอร์เซีย (ซึ่งรับมาจากภาษาอาหรับ) และใช้คำศัพท์ส่วนมากจากภาษาเปอร์เซีย/อาหรับ ตามคำอธิบายนี้ภาษาฮินดูสถานีคือภาษาอูรดู ส่วนภาษากลางในอินเดียเหนือ Chatterji เรียกให้ต่างไปว่า ฮินดูสถานี (ใช้คำว่า สถานี จากภาษาสันสกฤตแทนคำว่า สตานี จากภาษาเปอร์เซีย) (Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś, 2003: fn. 31 pp. 28-29) ภาษาฮินดูสถานีนี้นับต่อมาในศตวรรษที่ 19 แยกเป็นภาษาฮินดีและอูรดู

(Sa'di) *ชาห์นามะ* ของฟิรเดาซี เป็นต้น⁴⁷ พระเจ้าจักรพรรดิในราชวงศ์โมกุลส่วนใหญ่โดยเฉพาะพระเจ้าอักบัรหาราช (ครองราชย์ค.ศ. 1556-1605) พระเจ้าญะฮันคีร์ (Jahāngīr, ครองราชย์ค.ศ. 1605-1627) และพระเจ้าชาห์ญะฮัน (Shāh Jahān, ครองราชย์ค.ศ. 1627-1657) เป็นองค์อุปถัมภ์กวีซึ่งสามารถสร้างผลงานได้ทั้งในภาษาเปอร์เซียและฮินดี ถึงแม้ในราชสำนักจะใช้ภาษาเปอร์เซียตามพระราชนิยม แต่ทุกคนก็ใช้ภาษาฮินดีได้อย่างเชี่ยวชาญคู่กันไป อนึ่ง ภาษาเปอร์เซียที่เข้าไปในอินเดียสมัยนั้นเป็นภาษาเปอร์เซียใหม่ซึ่งมีอิทธิพลของภาษาอาหรับอยู่ด้วยดังกล่าวก่อนแล้ว ภาษาเปอร์เซียใหม่นี้ในภาษาเรียกว่า ภาษาเปอร์เซีย/อาหรับ ก็มี หลายคำปรากฏเป็นคำยืมในภาษาฮินดี เช่น เมาซิม (mausim) เปอร์เซีย/อาหรับ หมายถึงฤดูกาล ฮินดีใช้ว่า เมาซิม หมายถึงอากาศ⁴⁸ (เป็นที่มาของคำมรสุมในภาษาไทย) ในภาษาฮินดียังมีการสร้างคำประสมโดยยืมคำจากภาษาเปอร์เซีย เช่น ขาน (khāna) หมายถึง บ้าน, ที่อยู่⁴⁹ ประสมกับคำฮินดีว่า ภูต เป็น ภูตขานา (bhūtkhānā “ที่อยู่ของภูต”) หมายถึงที่กรำ⁵⁰ ประสมกับคำฮินดีว่า หาดิ เป็น หาดิขานา (hāthīkhānā) คือโรงช้าง⁵¹ คำเปอร์เซียว่า ชาฮี (shāhī) หมายถึง ที่เกี่ยวกับราชา, จักรพรรดิ⁵² ประสมกับคำฮินดีว่า สมราฐ เป็น สมราฐชาฮี (samrātshāhī) หมายถึง ราชวงศ์⁵³ ประสมกับคำฮินดีว่า อภิชาต เป็น อภิชาตชาฮี (abhijātshāhī) หมายถึง การปกครองของชนชั้นสูง⁵⁴ การสร้างคำดังตัวอย่างข้างต้นนี้ทำให้เห็นลักษณะการประสมกลมกลืนของภาษาเปอร์เซียกับภาษาฮินดี ดังนั้นเมื่อพิจารณาคำยืมภาษาเปอร์เซียในภาษาไทย ควร มีข้อสังเกตว่าบางคำอาจยืมผ่านภาษาฮินดีอีกทีก็ได้ ดังจะได้กล่าวต่อไปในบทที่ 3 (แม้เรียกอย่างอื่นก็เหมือนกัน: คำเปอร์เซียในภาษาไทย)

⁴⁷ Richard M. Eaton, 2019: 381-382, *คุลิสถาน และชาห์นามะ* ดูบทที่ 2 หัวข้อ 2.1 “กุหลาบในอุทยานเปอร์เซีย”

⁴⁸ Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś, 2003: 69

⁴⁹ F. Steingass, 1973: 444

⁵⁰ Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś, 2003: 170

⁵¹ Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś, 2003: 171

⁵² F. Steingass, 1973: 728

⁵³ Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś, 2003: 176

⁵⁴ Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś, 2003: 175

1.1.2 ศิลปะ

1.1.2.1 ศิลปะการก่อสร้าง

จากร่องรอยของโบราณสถานในเปอร์เซีย เช่น พระราชวัง สุสาน มัสยิด ฯลฯ ปรากฏลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมเปอร์เซีย 2 ประการที่พัฒนามาตั้งแต่ยุคก่อนอิสลาม ได้แก่ โคงหลังคา (vault) และโถงประธานหรือโถงหน้า (บ้างเรียกว่าซุ้มประตู เปอร์เซียเรียกโถงประธานว่า aiwān หรือ īwān ถ้าเป็นโถงทางเข้าหลัก (monumental entrance) ของปราสาท หรือมัสยิดจะเรียกว่า ซุ้มประตู (pishtaq))⁵⁵ โคงหลังคาเป็นเทคนิคการก่อสร้างที่ก่ออิฐรูปกลมซ้อนกันขึ้นไปจากผนังทั้งสองด้านจนบรรจบกันด้านบนโดยไม่ต้องมีคานรับน้ำหนัก⁵⁶ ส่วนโถงประธานเป็นโถงที่มีโคงหลังคา ด้านหน้าเปิดเป็นทางสู่บริเวณข้างนอก เป็นเสมือนทางติดต่อระหว่างโลกวัตถุกับโลกจิตวิญญาณ⁵⁷ โคงหลังคาและโถงประธานปรากฏหลักฐานอยู่ที่ซากปรักหักพังของพระราชวังของพระเจ้าคุสราที่ 1 ในราชวงศ์ซาสานีที่เมืองตีสิฟูน (เตซิฟอน Ctesiphon; ปัจจุบันอยู่ในอิรัก ใต้เมืองแบกแดด บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำไทกริส) เมืองนี้เคยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรเปอร์เซียในสมัยราชวงศ์ปาร์เธียน (ศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสต์ศักราชจนถึงค.ศ. 224) และราชวงศ์ซาสานี (ค.ศ. 224-651) โถงประธานของพระราชวังนี้มีขนาดใหญ่ เรียกกันว่า “Taq-i Kisra” (The Arch of Khusrau)⁵⁸ เป็นสถาปัตยกรรมที่สืบทอดและพัฒนามาจนถึงยุคเปอร์เซียอิสลาม ดังปรากฏในพระราชวังที่กรุงแบกแดดในสมัยราชวงศ์อับบาซีย์ เป็นต้น⁵⁹

นอกจากสิ่งก่อสร้างที่เป็นระบบสาธารณูปการอย่างสวน ตลาดบาซาร์ (bāzār) โรงอาบน้ำสาธารณะ (hammam) ที่พักคนเดินทาง (caravansarai) ฯลฯ แล้ว ยังมีสิ่งก่อสร้างที่เป็นระบบสาธารณูปโภค เช่น ท่อส่งน้ำใต้ดิน อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ บ่อน้ำ ท่อระบายน้ำ ระบบชลประทานส่งน้ำ คลอง สะพาน เขื่อน ถนน ฯลฯ ซึ่งปรากฏร่องรอยอยู่หลายแห่ง⁶⁰ ล้วนเป็นหลักฐานแสดงความรู้

⁵⁵ F. Steingass, 1973: 134; J. M. Cowan, 1976: 38; Markus Hattstein, 2004a: 624

⁵⁶ Markus Hattstein, 2004a: 629

⁵⁷ A. Chassagnoux, 1995: 402

⁵⁸ Robert Hillenbrand, 1994: 390

⁵⁹ Robert Hillenbrand, 1994: 393

⁶⁰ Mehrdad Hejazi et al., 2015: 189

■ ภาพที่ 1 The Arch of Khusrau

ที่มา: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ctesiphon.jpg>

ความสามารถทางเทคนิคในด้านสถาปัตยกรรม วิศวกรรม และศิลปะ ซึ่งต่อมาได้ถ่ายทอดไปยังดินแดนต่างๆ ที่รับวัฒนธรรมเปอร์เซีย ในที่นี้จะกล่าวถึงลักษณะของศิลปะการก่อสร้างบางประการดังนี้

โดยทั่วไปเมื่อมีการสถาปนาราชวงศ์ใหม่มักมีการย้ายศูนย์กลางการปกครองและสร้างเมืองหลวงแห่งใหม่ ในอาณาจักรเปอร์เซียเมื่อราชวงศ์อัมยยะห์ปกครองเปอร์เซียได้สร้างเมืองสำคัญๆ ไว้หลายแห่งเป็นที่มั่นของกองกำลังทหาร ต่อมาผู้ปกครองในสมัยราชวงศ์อับบาซีย์ได้พัฒนาเมืองเหล่านี้เป็นเมืองใหม่และย้ายเมืองหลวงไปยังทำเลใหม่ที่เหมาะสม เช่น พระเจ้ามันศูร (Manṣūr, ครองราชย์ค.ศ. 754-775) ย้ายเมืองหลวงจากกรุงกูฟะ (Kūfa; ปัจจุบันอยู่ในอิรัก) ไปยังกรุงบัซดาด (Baghdād; ทัวไปเรียกว่า แบกแดด) ซึ่งอยู่ในทำเลที่ติดต่อกับที่อื่นๆ ได้ง่าย เช่น เมโสโปเตเมีย อ่าวเปอร์เซีย ซีเรีย เป็นต้น แบกแดดเป็นเมืองที่มีผังเมืองเป็นวงกลม มีกำแพงหนา 2 ชั้น ทำด้วยอิฐที่ทำจากดินโคลน มีคูน้ำล้อมรอบ ประตูเมืองมี 4 แห่ง ได้แก่ ประตูคาราซานทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประตูทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ภูเขาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ และดิมชั๊ก (ดามัสกัส) ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ทุกประตูมีถนนหลักเป็นทางเข้ารวม 4 สายซึ่งมีตลาดอยู่ตามรายทาง ภายในเมืองชั้นแรกเป็นที่อยู่ของข้าราชการและเจ้าพนักงาน ถัดเข้าไปเป็นคลังแสง คลังหลวง และสถานที่ราชการ ด้านในสุดเป็นลานกว้าง มีหน่วยรักษาความปลอดภัย มัสยิด และพระราชวัง⁶¹

ต่อมาในสมัยราชวงศ์ศะฟะวีย์ในศตวรรษที่ 16-18 สิ่งก่อสร้างเน้นความหรูหราอลังการมากขึ้น ในเขตพระราชฐานมีพระราชวังและอุทยานที่ตกแต่งงดงาม เช่น พระตำหนัก “ชีลิบเสา” (Chihil Sutūn) สร้างเมื่อค.ศ. 1647 ในรัชกาลพระเจ้าอับบาซที่ 2 (‘Abbās II, ครองราชย์ค.ศ. 1642-1666) แห่งราชวงศ์ศะฟะวีย์ ตามแบบสถาปัตยกรรมสมัยซัฟาวีย์⁶² และบูรณะในค.ศ. 1706 หลังจากถูกเพลิงไหม้ ส่วนหน้าของพระตำหนักมีเสา 20 ต้นรองรับหลังคาไม้ตรงหน้าเป็นสระน้ำขนาดใหญ่ (บ้างว่าเสาทั้ง 20 ต้นนั้นสะท้อนเงาอยู่ในสระน้ำอีก 20 ต้น รวมเป็น 40 ตามชื่อพระตำหนัก แต่บางคนก็ว่า คำว่า 40 ใน

⁶¹ Sheila Blair and Jonathan Bloom, 2004: 96-98

⁶² Philippa Vaughan, 2004: 469